

સસ્તી
આયુર્વેદ
નેશનલ
માળા

ઈન્ફલ્યુએન્સા મહાકા

અને

સર્વ તાવના અનુભવી ર.

ઉપચારો.

30 JAN 1922

પ્રત ૨૦૦૦.

૧૩૮૬

પ્રો. આઈ. બી. મહેતા.

આયુર્વેદીક મેડીકલ પ્રેક્ટીશનર

૧૩૮૩૮

પ્લેગના અનુભવી ઉપચારો કીં. ૦-૧-૦

ઈન્ફલુએન્ઝા અને સર્વ તાવના અનુભવી

ઉપચારો કીં. ૦-૨-૦

ફેશનમાં ફેસેલી અબળા કીં. ૦-૧-૦

સરલાના શિયળની કસોટી કીં. ૦-૧-૦

આપનાર:—ગોવિન્દજી હાથ્યાભાઈ તાંબક
શ્રી “અનાવિધ જંતુ” પ્રી. પ્રેસ. બરોડાપુરી ભાવજી.
ભાઈવાળી પોળ, અનાવિધ લોગની બાકીમાં રૂ ૨૦.

લેખક અને પ્રકાશક:—પ્રો. આઈ. બી. ડેતા.

આયુર્વેદીક મેડીકલ પ્રેક્ટીશનર.

૨૬૧ વાઈકળીયા, સ્ટોર શેરી-સુરત.

Received on 9-1-1935

૧૩૬૩૬

શ્રી કલ્યાણસર

Collection
Surat

ઈન્દુએન્ડા

અને

તાવના અનુભવી ઉપચાર

પ્રકરણ-૧ લું.

જાતઃ કૃષ્ણ રોગે પ્રાયઃ । બલવાન ડવરઃ ।

અતસ્તેસ્ય તાંકારં પ્રવૃત્તિર્નૂનને વચસા ॥

આયુષ્યમાં કંઠકુપ્પ સન્નીપાત રને તંદ્રિક
સન્નીપાતન લક્ષણો ઇન્દુએન્ડાને મળતા આવે છે.
આ રોગ ધણુજ નથી છે એકવાર તે રૂ થયો કે
જીવણી વેગે ફેલાય છે. આ રોગતા તુઓ શરી-
રમાં દાખલ થયા પછી ૧૨ થી ૨૪ કલાકમાં તાવ
દોષ દે છે, આ રોગમ થાસ નળીઓના બગાડથી
મરણ ઉપજે છે જાતે આને Respiratory

શ્રી કલ્યાણસર
સુરત

ઈન્દુએન્ડા
સર્વતાપના અમલ

Disease કહે છે. આ રોગમાં કુખળો માર્દા, ધરડાં અને બાળકોનું મરણ પ્રમાણ વધારે હોય છે. જે લોકો આહાર વિહારમાં અનિયમિત છે બનરના ફરસાણુ ને મીઠાઈઓ પર હાથ મારે છે અથવા આરોગ્યતાના નિયમો તરફ કુર્વક્ષ આપે છે તે આ રોગના ભોગ થઈ પડે છે કારણ કે તેમની શ્વાર નબીઓ જલદી બગડે છે. જર્મન તબીબોની એવી માન્યતા છે કે ૩૦ વરસની અંદરનાને આ રોગ વધુ લાગુ પડે છે.

ધન્દુએન્જાના કારણો.

(૧) અશુભ ગ્રહોના યોગ અથવા અશુભ ગ્રહોની દૃષ્ટીને લઈને ફાટી નીકળે છે એવા ઇટાલીઅન લોકોનો મત હતો તેથી ફરી તેને ધન્દુએન્જાનામ આપેલું છે.

દાખલા તરીકે તા. ૨૮ ઓગસ્ટ ૧૯૧૮ ને રોજ રાત્રી સિંહ રાશીમાં દાખલ થયા તે પહેલાં તે કર્ક રાશીમાં હતો અને તા. ૨૧ મી જાન્યુઆરીએ તે અસ્ત થયા. તા. ૩૧ ઓગ-

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૮૩૮ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ઈન્ડિયોલોજી અને
સર્વ તાપના અનુભવી
વિષય ઉપચારો

૩૩ : ૪૪૪ : ૬

સ્ટે શનીને હૃદય થયો એટલે શ. યન. પુનાથી છુટો થયો. કર્ક ર. ની સન. તાલુસની છાતી પર છે ને સ્ત્રીના ગર્ભસ્થાન પર છે. સિંહરાધીની સત્તા દેશી ન્યાતિષ પ્રમાણે પેટ અને અંગેજી પદ્ધતિ પ્રમાણે હૃદય અને ખરડાની કરોડ પર સત્તા છે.

સુર્ય ગરમ ગ્રહ છે એટલે પિત, તાવ, માથાનો દુઃખાવો વગેરે ઉપદ્રવોનો કર્તા છે.

શની વાયુકારક ગ્રહ છે એટલે સંકોચ કરનાર છે અટકાવનાર, ખાંસી, ન્યુમોનીઆ, બ્રોન્કાઇટીસ વગેરે ઉપદ્રવો કરે છે.

શની અને સુર્ય સાથેનું જોડાણ હૃદય ખરડાને કરોડને લગતાં વ્યાધી ઉત્પન્ન કરે છે અને જીવન શક્તિ ઘટાડે છે.

જે લોકો આ દર્દમાં સપડાયા છે તેમને ઉપરની બાબતનો અનુભવ થયો હશે તેમજ સ્ત્રીઓને માસીક અટકાવની ખીમારી ભોગવવી પડી હશે. આ બાબત સ્થળ સંકોચને લઈને અહિંયા સમાપ્ત કરશું આ વિષય પર એક જુદોજ નિબંધ

લખાય એમ છે પણ અહિં એટલું જ બતાવવાનું જરૂરનું છે કે જ્યોતિસ અને વૈદકને ફટલો નિકટનો સંબંધ છે.

(૨) ઋતુદોષને હવાના ફેરફારથી આ રોગ જન્મ પામે છે તેથી આયુર્વેદમાં એને આધી દૈવિક પ્રકારના રોગની ગણતરીમાં મૂક્યા છે.

શરદ ઋતુના તાપથી વર્ષા ઋતુમાં સંચય થયેલું પિત્ત પિગળીને પિત્તજ્વર ઉત્પન્ન કરે છે. એ સામાન્ય નિયમ છે પણ જ્યારે હવામાં ફેરફાર થાય એટલે શરદ ઋતુમાં વસંત ઋતુનો મિથ્યાયાગ થવાથી વસંત ઋતુમાં કફ કોપવો જોઈએ તે ન કોપતાં શરદ ઋતુમાં કોપાયમાન થાય એટલે વનસ્પતિમાં કડવો, ખાટો ને તીખો રસ ઉત્પન્ન થવાને બદલે કષાય એટલે મધુર રસ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે શ્લેષ્મ પિત્તજ્વર શરૂ થાય અને જેના શરીરમાં આમ વધારે હોય તેઓને કંઠકુળ્લ સત્રીખાત ઉદ્દેશનું એન્ડ્રોલા લાગુ પડે.

ધન્દલુએન્જાના પ્રથમ ચિન્હો.

શરીરમાં જંતુઓનો સંચાર થયા પછી ૧૨ થી ૨૪ કલાકમાં તેનો ઉપદ્રવ શરૂ થાય. પ્રથમ સળેખમ થાય. છીંકો આવે, માથાને વાંસામાં સખ્ત ઢુઝાવો થાય. ટાઢ વાઇને તાવ આવે મોઢું ચીકણું લાગે ઘડીમાં ટાઢ ને ઘડીમાં તાપ લાગે હાથ પગને હાડકાંમાં દરદ થાય મગજ છેક નબળું પડી જાય નાક અને ગળામાં ફોલ થાય (Irritation) આંખ સાંકડી થઇ જાય અને અંદર દરદ થાય.

ગંભીર ચિન્હો.

માથામાં સખ્ત પીડા, દાહ બળે, કંપારી આવે, રક્તપિત્ત થાય એટલે મોં નાક ચોની અને ગુદાથી લોહી પડે, બેભાન થાય, લવારો કરે, છાતી, ગળા ને ફેફસામાં ખાસ સોજો આવે શ્વાસ નળીનો સોજો વધી પડે તો મુશ્કેલીથી દર્દી શ્વાસ લઈ શકે; ગળું અંદરથી લાલ થઇ કેટલાકની ગળજીલી સુચી જાય અને ન્યુમોનીઆ થઈ મૃત્યુ થાય, આ રોગમાં સારા થયા પછી લાંબા વખત સુધી ખાંસીની પીડા રહે છે.

આ તાવમાં મુખ્ય કદ તથા રસનો કોપ છે એટલે તાવ સાથે સળેખમ સસણીના ચીન્હ માલમ પડે છે. તેના ઉપાય તાવ અને સસણીના ઉપાયોને મળતાં છે આ મુદત બંધી તાવ છે. સાધારણ ૩, ૧૩, ૨૫ દીવસની મોટે ભાગે હદ હોય છે. છાતીમાં દાહ બહુ થાય તો દહીંને સારા થવાનો સંભવ થોડો રહે છે.

આ દહીંની શરૂઆતમાં બરાબર સારવાર કરવામાં નહિ આવે અથવા ઓરાઠ આપવામાં ભુલ થાય તો ન્યુમોનીઆ થઈ જાય છે ને કેસ ગંભીર થાય છે.

પરિચર્યા.

(૧) તાવ દેખાય કે તરત દરદીને પથારીમાં સુવાડી રાખવો. શારીરિક ક્રમ ન પડે તેમ કરવું.

(૨) છાતી ઉપર રૂની ડગલી સ્વેટર વગેરે પહેરાવવો, ગળા પર ગરમ કપડું રાખવું, ખાદી ને કામળાનો ઓરાઠવામાં ઉપયોગ કરવો.

(૩) દરદીનું બિછાનું હવા ઉભસ પુષ્કળ હોય તેવી જગ્યાએ રાખવું.

(૪) દરદીને સીધો પવન નહિ લાગતાં બાબુ-એથી હવા આવે તેવી ગોઠવણ કરવી.

(૫) દરદીના થૂક, મળમૂત્ર વગેરે દૂર નાંખાવવા તેના ઉપર મટોડું કે રાખ નાંખાવવી.

(૬) દરદીના કપડા બિછાનું સ્વચ્છ રાખવા.

(૭) દરદીને ખાસ કરીને ત્રણ ચાર ટંક બીલકુલ અન્ન આપવું નહિ. કઠડીને ભૂખ લાગે નહિ ત્યાં લગી લંઘણ કરાવવું.

(૮) શરૂઆતમાં એક સાધારણ જીવાળ આપવો.

(૯) સાબુ ચોખાની કાંજ બીલકુલ આપવી નહિ પણ મગનું પાણી, પીપર, ગોળ, ધાણા, છરૂ વગેરે નાંખીને આપવું.

(૧૦) દરદીને ફક્ત ઉકાળેલા પાણી પર જે ત્રણ હીવસ રાખવામાં આવે તેા કેસ બમડવાની ધારતી રહેતી નથી.

(૧૧) એક શેર ઉકાળેલું પાણી બળીને અડધો શેર રહે ત્યારે સહેવાતું સહેવાતું માંગે તેટલીવાર

પીવાને આપવું, અથવા ઠંડું થયા મછી પીવા આપવું.

(૧૨) શોષ બહુ પડતો હોય તો એક ચમચી મધ પાણીનાં મેળવી તે વારંવાર આપવું.

(૧૩) ઠંડા ઉપચાર આ રોગમાં જીવલેણ છે, અને ત્યાં લગી લીલો મેવો ખરફ વગેરેનો ઉપયોગ કરવો નહિ. ગરમ ઉપચાર કરવા.

(૧૪) તુળસીના પાંતરાની ચાહ, ચાહુ, મરી, મૂદનો, સુંટ, તજ વગેરે નાંખી થોડું દુધ મેળવી દીવસમાં બે ત્રણ વાર આપવું.

(૧૫) તુળસીનો રસ ને મરી મેળવી બબે કલાકે આપવું. ને ગરમ પાણી કલાકે કલાકે આપવું. તુળસીનો રસ શરીરે માલીસ કરવો.

(૧૬) ખોરાક પહેલા ત્રણ દીવસ લંઘણ, તુળસીની ચાહને ગરમ પાણી ચાર દીવસથી આઠ દીવસ લગી ફક્ત મગનું ઓસામણ આપવું.

(૧૭) આખા મગને બારી તેનું પાતળું પાણી ઘાણા જરૂર મૂદનો જરા ગોળ વધાર વગેરે દઈ તે આપવું.

(૧૮) આઠથી ૧૨ દિવસ લગી ઓસામણને ગાળેલો ભાત આપવો.

(૧૯) બાર દીવસ પછી કુધમાં સુંક, મરી, પીપર લવીંગનો ભૂકો નાંખી થોડું થોડું આપવું સાદર સહેજ નાંખવી.

નં. ૧ રેચ આપવાની સમજ.

(૧) પાતળા આદમીને હલકો રેચ આપવો.

(૨) જડા આદમીને સખ્ત રેચ આપવો.

રેચ આપવાની ઐઆપધી.

અશ્વચોળી, વિરેચન, ત્રીફળા ઇચ્છા ભેદી રસ વગેરેમાંથી એકનો ઉપયોગ કરવો તે હાજર નહિ હોય તો મીઠીઆવળ તો. ૨૥ હરડે દળ, તો. ૨૥ સિંધવ તો. ૧ ગરમાળાનો ગોળ તો. ૪ સુંક તો. ૧ બધાને ખાંડી જે તોલા ભુકાને કલર્ષવાળા વાસણમાં નાંખી ઉકળવું પાણી તો. ૧૦ રેડી દશ મીનીટ ટાંકી રાખવું પછી ગાળી દીવસમાં જે વખત ગરમ કરીને આપવું.

પીસાળ.

પીસાળ વાસ મારે તો પીઠની આસપાસને
પીસાળની આસપાસના ભાગ પર શેઠ કરવો,
દેવચીને શીરો ગરમ કરીને બાંધવો.

પીસાળ અટકે તો કપૂર અથવા સુરોખાર
સહેજ ઇંદ્રિયના છિદ્રમાં મુકવો.

ઉલટી કરાવનાર ઔષધી.

તાવ જમ્યા પછી જોરમાં આવે તો રાઈ,
મીઠું તથા વજ તેની ભુકી ગરમ પાણીમાં નાંખી
પાવાથી ઉલટી થાય પછી દરદીને સુઈ રહેવા દેવો.

જવરહર ધુપ.

ઉપલેટ, લીંબડો, હરડે, વજ, જવ, ધી, લાખ
અને સરસવ એ ઔષધોનો ધૂપ તાવનો નાસ કરે છે.

સર્વે તાવમાં કાનફા ઉપચાર.

પીપળાની સેવા કરવી, બ્રાહ્મણ અને દેવનું
પૂજન, ગ્રહોનું પૂજન, વિષ્ણુ સહસ્ર નામનો પાઠ
કરવો. મણી પહેરવું.

કુદરતી ઉપચારો.

(૧) દરદીને અલગ રાખવો સૌથી ઉત્તમ છે.
 (૨) પહેલે દીવસથી ગરમ ખમી શકાય તેવા પાણીની બસ્તી ત્રણ દીવસ આપવી; જેથી આંતરડામાં ભરાઈ રહેલો મળ નરમ થઈ ગુદા વાટ નીકળી જશે. મોટા મનુષ્યને ૪ શેરથી ૬ શેર પાણી થોડું દીવેલ નાંખી કુશવડે ગુદા મારફતે મોટા આંતરડામાં મોકલવું.

(૩) નાના બચ્ચાને એકથી બે શેર સુધી ગરમ પાણીમાં ગ્લેસેરાઈન નાંખીને બસ્તી આપવી.

(૪) થોડું પાણી કીટલીમાં ગરમ કરી તેમાં બેચાર દીપાં ચુકેલીપટસ ઓછલના નાંખી તે વરાળ દરદીના મોઢા અને નાકમાં દાખલ થવા દેવી. ચુકેલીપટસ ઓછલના થોડા દીપાં રૂમાલ ઉપર છાંટી દરદીને વારંવાર સુધાડવું.

(૫) જીભને ગળુ સુકાય તે ઉબળતા પાણીમાં લીંબુની ચીર નીચોવીને પીવા આપવું સાકર નાંખવી નહિ.

(૬) દરદીને નળજાઈ બહુ હોય તો ઝાડોપીસાળ ખીછાનામાંજ કરાવવા. તકલીફ આપવી નહિ.

ધન્દલુએન્ઝાની ઉપચાર પદ્ધતિ.

પીવાની કવા.

(૧) સીતોપલાદી ચૂર્ણ પાવલીભાર દીવરામાં ચાર પાંચવાર મધ ભેડે આપવું (સાકર ૧૬ ભાગ, વંશલોચન ૮ ભાગ લીંડીપીપર ૪ ભાગ, એલચી દાણા ૨ ભાગ, અને તળ ૧ ભાગ લઈ ચૂર્ણ કરવું.),

(૨) વાસાવલેહુ ચાને આરકુસીનો અવલેહુ આપવો.

(૩) દેવદાર્યત કવાથ સવાર સાંજ આપવો.

ખાંસી ને કફનું ઔષધ.

વાવડીંગ, તો. ૦૧ બહેડાનીઃછાલ તો. ૧ ખારીક ખાંડી તેમાં ૨ તોલા મધ મેળવી આખો દીવસ ચલાડવું.

ગળુ અંદરથી લાલ થાય અને બળછતી
મુઠી બય તેના ઉપાય.

(૧) માયા ખારીક વાટીને મુઠી જલ પર
દાખવી.

(૨) જેઠીમધના કાઢાના કોગળા રોજ દીવસમાં
ચારપાંચ વાર કરવા.

(૩) શરૂઆતમાં ગરમ પાણીથી પગ ઝારવા,

(૪) દરદીને તાવ આવે એટલે શરૂઆતથીજ
છાતી તથા વાંસામાં શેક કરવો. જેથી
ન્યુમોનીઆ થવાની ધારતી રહે નહિ. શેક
કરવાની સમજ આગળ આપી છે તે જુઓ.

(૫) ગળાના બહારના ભાગે ગોળ તથા કળી-
ચુનાનો લેપ મારવો.

(૬) ચણાઠીના પાતરાનો રસ ગળવો.

નુકસો પડેલો.

ઘોડાવળની મુઠીને ચપટી ભરીને રોજ એક જ
વાર ધીમાં ચટાડવું, ચાહને બદલે ઘોડાવળની મુઠી
એક ચમચી ગરમ પાણીમાં નાંખી દૂધ અને સહેજ
સાકર નાંખીને આપવું.

ગુકસો ખીનો.

સરકાસી કવીનાઈન. ભાંગ, પીપર, વજ, મુંઠ
સરખે ભાગે લઈ ગોળી કરી તુળસીના રસમાં
આપવી એથી તાવ ઉતરી જશે.

ગુકસો ત્રીનો.

કડુ તો. ૨, મરી તો. ૧, સંચળ તો. ૦ા, ભાંગ તો. ૦ા ચારે વસ્તુને જરા સેકી ખાંડી કપડે
ચાળી આફુના રસમાં ૬૦ ગોળી વાળવી. આફુ ન
મળે તો મુંઠના ભુકાને ઉકાળી તેની ગોળી એક
તોલાની ૧૧ લેખે વાળવી. આ ગોળી સવાર સાંજ બે
ગરમ પાણી સાથે આપવી. તાવ હોય તો પણ
આપવી. અને તાવ ઉતરી ગયો હોય તો પણ આપવી
એ પ્રમાણે દીવસમાં બે વખત ગોળીઓ આપવાથી
ત્રીજે દીવસે તાવ આવતો નથી. પાંચ વર્ષના
બાળકને સવાર સાંજ એકેક ગોળી આપવી, બે
વર્ષની અંકુરનાને ટકે અઠધી ગોળી આપવી. આ
ગોળી બહુ અકસીર છે.

નુકસો થોથો.

અરકુસી તો. ૩, કલંબો તો. ૧, કરીઆતુ તો. ૧; પીપરીમૂલ તો. ૧, ખડસાલીઓ તો. ૧, ગજો તો. ૧, સુગંધી વાળો ૧ તો. સુઠ તો. ૧. બધાને ખાંડીને પાંચ ભાગ કરવા રોજ એક ભાગ એક રોર પાણીમાં ઉકાળી ૧૧ રોર પાણી રાખી ગાળી લઈ રોજ દીવસમાં ત્રણ વાર આપવું.

નુકસો પાંચમે.

કાચકીના કુમળા પાન, તેનો રસ તો. ૩, મધ તો. ૧ સાથે મેળવી દીવસમાં ત્રણ વાર આપવું આ પ્રમાણે ૧૨ વરસની ઉપરની ઉમર માટે છે.

નુકસો છઠ્ઠો.

કડુ, કરીઆતુ, અતિવિપની કળી, કુલાવેલી ફટકલી, મરી, પીપર, હેરાની શાતરા, કરીઆતાના કોશીઆ, ઇંદ્રજવ, કાચકા, વાવડીંગ સર્વ સમાન ભાગ લેવું. છેલ્લી ત્રણ હવા રોકીને લેવી.

સર્વેને ખાંડી તુળસીના રસમાં વટાવ્યા બેવડી ગોળી કરવી. દીવસમાં ત્રણવાર દરેક ૩ ગોળી મારત પાણી સાથે આપવી.

નાની ઉમરનાને એક ગોળી આપવી મહાસુદર્શન
એક તોલો એક શેર પાણીમાં ઉકાળી અડધો શેર
રહે ત્યારે ગોળી જે ચમચા બાઢલીમાં બરી રાખી
દીવસમાં ત્રણ વખત શરૂઆતમાં આપવું.

તુકસો સાતમો.

કડવા દીંબડાના પાંદડાનો રસ હત્તમ છે સવાર
બપોર ને સાંજે ત્રણ વખત જે તોલો પાવો. પછી
જે ત્રણ દીવસ જે વખત આપવો. ગળીથી સ્ત્રીને
દીંબડાનો રસ જ આપવો, ગરમ દવા
આપવી નહિ. પેટ સાફ લાવવા માટે ત્રીફળા
આપવું.

(દરડે ૧ ભાગ, બેડા ૨ ભાગ ને આમળા
ત્રણ ભાગ તેના ઠળીઆ કાઢી ચૂર્ણ બનાવવું તેની
કાઢી મારવી.)

તુકસો આઠમો.

અરકુસીના પાન, જેઠીમધ, ખડસળીઓ, મુંઠ,
ગરમાળાનો ગોળ દરક ગ તોલો લઈને અડધો શેર
પાણીમાં ઉકાળી જે રૂપીઆ બાર પાણી રહે
ત્યારે આપવું.

નુકસો નવમો.

જેડીમધ, તુજસીના પાન અને મળે તો ખીલીના પાનને ખાંડી ચાહુ બનાવીને આપવી.

તાવ ઉતર્યા પછી કવીનાઇન આપવું ફાયદાકારક છે. ગળામાં કાંઈ પણ બળતરા કે તાવની અસર જણાય કે ૧ ગ્રેન કવીનાઇન અને ૧ ગ્રેન કેશીનસાઇટ્રસ એકઠાં કરી ઠંઠા પાણી સાથે લેવું વધુ પ્રમાણમાં આ દવા લેવી નહિ.

સળેખમ.

માયુ, સાકેર, મીઠું, દરેક જે વાલ્લ લઈ ચૂર્ણ કરી રૂના પૂમડામાં મુકી સુંઘવાથી આરામ થાય છે જોયીનો ભાગ માલીસ કરવાથી આરામ થાય છે.

પ્રકરણ ૨-જી.

ન્યુમોનીઆની ઉપચાર પદ્ધતિ.

છાતી ઉપર ચોપડવાનો લેપ.

(૧) છાતીમાં દુઃખાવો થતો હોય તો એન્ડી ક્યુલોજેસ્ટાઇન સાર જલકુ ચોપડી ઉપર ૩ દબાવી પાંદો બાંધી મુકવો.

(૨) સાદાના ઝાડની છાલ પાણીમાં ધસીને ખમાય તેવી ગરમ કરી છાતી અને હૃદયતા લાગ ઉપર દીવસમાં ચાર પાંચ વાર ચોપડયા કરવી. જેથી સોજો ઉતરી જઈ દુઃખાવો નરમ પડશે.

શેક અને ખાફ.

(૧) એક મુઠી રાઈ વાટીને ગરમ ઉકળતા પાણીમાં નાંખી પછી તેમાં દરદીના પગ ધુટણ સુધી ઘુડતા રાખવા. શરીરે પરસેવો થવા માંડે કે પગ છુછી ને કોફ કપડું ચોરાઢી દરદીને સુવાડી દેવો એટલે ધામ આવી તાવ નરમ પડશે.

(૨) અળસીનો લોટ પાણીમાં ઉકાળી ખારીક મહમદના કપડાના પડ વચ્ચે પાથરી છાતીને ખભા નીચેના બે પાસા તરફ મૂકવું. દૈન્યને શેક કરવો નહિ. આ પ્રમાણે ગરમ અળસીના પોટીસનો શેક કરવો.

(૩) પોશના ડોળાને ઉકાળીને તેનો વરાળીઓ સેક છાતી પર કરવો.

(૪) અરકુસીના પાન ખાસીને છાતીએ ખાંધવા.

(૫) ટરપેનટાઇન તથા કપૂર મેળવીને છાતીએ ચોળવું અને આ મીઠ્ર ખાટલીમાં ભરી વારે ઘડીએ દરદીને સુંઘાડવું.

(૬) શેક આગળ જણાવ્યા મુજબ પુષ્કળ કરવો. ખંધ ન કરવો.

(૭) દરદીનું બળ ટકાવવાને દ્વાદાસવ અગર ખાન્ડી આપવી.

(૮) ભારંગમાઢી કવાથ અથવા દ્વાત્રિશાંગ કવાથ આપવો.

(૯) માથા ઉપર ઠંડક રાખવી.

(૧૦) લસણને કઢાવી તેનું તેલ છાતીપર માલીસ કરવું ઉત્તમ છે.

(૧૧) પીસાળ અટકે તો પેઢા પર શેક કરવો. માથા પર ઠંડક કરવાની રીત.

૧ તાવ મધ્યમ હોય તો ગુલાબજળનું અગર ફાલન વોટરનું પોવું સુકવું. આ વસ્તુઓની ગેર-હાજરીમાં તળાવની માટીને ઠંડા પાણીમાં સુખડ,

વાળો, કપુરકાચલી, એલચી વગેરેનું ચૂર્ણ નાંખી
જાડો થર કરવો. ચોલાઇ, કાચમીરની લાજ વાટીને
ખાંધવી.

તાવ ૧૦૪ ડીગ્રી હોય તોજ ખરફનો રોટલો
કરીને મૂકવો. ખરફના અભાવે સુરોખાર નાંખી
પાણીના પોતા મુકવા. દરફી નાસભાગ કરે બકવાટ
કરે તો હંધ માટે નીચેની એકાદ દવા આપવી.

(૧) લાંગ બે થી ચાર વાલ મધમાં ચટાડવી.

(૨) પોટાસ બ્રોમાઇડ ૨૦ ગ્રેન લગી
દ્રાક્ષાસવ અથવા બ્રાન્ડી સાથે મેળવીને આપવી.
તેજ પ્રમાણે એમોનીઆ બ્રોમાઇડ ૮ થી ૧૦ ગ્રેનથી
વધારે આપવો નહિ. હોશીઆર વૈધ, ડોક્ટરની
સલાહ લેવી.

શરીર ઠંડુ થઈ વીટ થઈ તેનો ઉપાય.

ગરમ કરેલા નળીઆ ઉપર સુંઠ ઘસી તેનો
જુકો શરીરના ઠંડા ભાગ પર માલીસ કરવો પર-
સેવો રવચ્છ, કપડાથી લુછી નાંખવો.

કાયફળનો ભુકો, કંકોડી, કડવી દુધીના ખીનો
ભુકો ધસવો.

શ્વાસ અને કફનો ઉપાય.

કફ પડવા માટે તથા શ્વાસ કમી કરવા માટે
હિંગ તથા કપુરની ગોળી કરી આદુના રસમાં
આપવી.

ન્યુમોનીઆમાં વૈદાને વાપરવાની દવા.

મહાસુદર્શન, પર્પટાદી કવાથ. ત્રિભુવન કીર્તી
રસ, રત્નગીરી રસ; અમર જીવન રસ, જગનાગેશ્વર
રસ. શીતલાંજ રસ.

કફનું જોર બહુ હોય તો ભારંગ્યાદી કવાથ
અને હરીતકીડવલેહ આપવો.

તાવ ૧૦૨ ડિગ્રીથી વધારે હોય તો ત્રિભુવન
કીર્તી રસ ૨ રતી ચાર કલાકે મધ અથવા આદુના
રસમાં આપવો. ઉપર ધાણાનું પાણી કરી પીવાથી
ઠરઠીને ઓરાઠીને સુવાડી દેવો કે જોથી જલદી
ખસીનો વધે.

ભારંગયાની કવાથ.

ભારંગી, રાસના, કુકડવેલના ફળ, દેવદાર, હળદર
 સુંઠ, લીંડી પીપર, મરી, અરકુસો, ઈંદ્રવરણાની
 જડ, બ્રાહ્મી, કરીઆતુ, લિંબડાની અંતરછાલ, મોથ,
 કહુ, ઘોડાવજ, પહાડમુળ, અરલુનુ મૂળ, દારૂ હળદર,
 ભોરીગણી, લિંબડાની ગળો, નસોતર, છીણીનાં મૂળ,
 પુષ્કર મૂળ, ત્રાયમાલુ, કાળીપાડ, જવાંસો, ઈંદ્રજવ,
 ત્રિકુળા અને કચુરો એ સર્વ સમાન ભાગે લઈ
 ખાંડી કવાથ કરી બે વખત પીવાથી સર્વ સન્ની-
 પાત મટે છે.

કવાથ કરવાની વિધિ.

ઉકાળાના સર્વ ઓષડ અધખોખરા ખાંડી
 તેમાંથી ૪ તોલા લેવા તેને સોળગણા એટલે ૬૪ તો.
 ખાણીમાં ઉકાળવો આઠમાં ભાગનું એટલે ૮ તોલા
 ખાણી રહે : ત્યારે ઉતારી ગાળીને પીવું.

હરદીની સારવાર કરનારને જાળવાના નિયમો

(૧) હરદીની રૂમની હવા ચોકખી રાખવી.
 શીનાઈલ છાંટવું, લિંબડાના ખાંતરાં બાળવા, ગુજળ

લોખાન ચોખા ધી વગેરેનો ધૂપ કરવો, ગંધક તથા કપૂરની ધૂણી કરવી, અડાચાની ધૂણી કાયમ રાખવી.

(૨) દરદીના ઉપયોગના વાસણો નિત્ય ખજ-ખજતાં પાણીમાં ઘોઘને સાફ રાખવાને દરદીનાજ ઉપયોગમાં લેવા.

(૩) દરદીના વાસણ ખીલ કામમા અખીમાં તપાવીને ઉકાળીને લેવાં.

(૪) સારવાર કરનારે દરદીના ઓરડામાં બેસી રહેવું નહિ. અને કલાકે કલાકે વારાફરતી બેસવું. દરદીના ઓરડામાં સુવું નહિ.

(૫) ખડુ ઉભગરા કરવા નહિ, ભગવાની જરૂર હોય તો વારા ફરતી ભગવું.

(૬) હંમેશાં ખુદી હવામાં એકાદ કલાક ફેરી આવવું અગર કસરત કરવી.

(૭) મોઢે ઓઢીને સુવું નહિ.

(૮) દરદીના રૂમમાં ચારે ખુણે હાલસીના કુંડા રાખવા.

(૬) રાજ ગરમ પાણી પીવું ને હીવેલ લઈ પેઢ સાફ રાખવું.

● (૧૦) દરદીના મોં સામું મોં રાખી તેનો સીધો સ્વાસ આપણા મોંમાં લેવો નહિ.

વિભાયતી દવાના પ્રિસ્ક્રીપ્શનો.
મુંબઈના હેલ્થ ઓફીસર ડૉ. દર્નર નીચેના પ્રિસ્ક્રીપ્શનોની બતામણુ કરે છે.

પ્રિસ્ક્રીપ્શન—૧. સામાન્ય.

પ્રોટાશ નાઇટ્રાસ	ગ્રેન.	૫
પ્રોટાશ ક્લોરસ	”	૫
ફવીનાઇન સલ્ફ.	”	૩
એસીડ ના૦ હા૦ ડિસ્ક્રુટ.	દીપાં	૧૦
મેગ્નીશ્યા સલ્ફ	દ્રામ	૧
સીરપ સીમ્પલેક્સ	”	૧
એકવાસીનામોની	ઐાંસ	૧

આ એક વખતનો ડોઝ એવા ત્રણ ડોઝ આપવા.

પ્રિ. નં. ૨ કક્ષન તથા ઉત્તેજક.

આમોનીયા કાર્બ	ગ્રેન	૩
દી. સીલા,	દીપાં	૧૦
લાઇકર એમો. એસે. ડિલ્યુટ દ્રામ		૧
દી. ડિહાઇડ્રેટીસ	દીપાં	૫
દી. નક્સવોમીકા	"	૫
સ્પીરીટ કેમ્ફર	"	૧૦
એકવાસીનામોની	ઐસ	૧

બધુ મળીને ૧ ઐસ થાય એટલું જ એકવાસી-
નામોની નાંખવાનું ૧ ઐસથી આછું ઉપલી મેળ-
વણી ૧ ડાઝની એવી ત્રણ વાર.

પ્રિ. નં. ૩ શક્તિવર્ધક સ્ટીમ્યુલન્ટ.

સ્પિ એમોનીયા એરોમેટીક	દીપાં	૨૦
દી ડિહાઇડ્રેટીસ	"	૫
દી. નક્સવોમીકા	"	૧૦
સ્પી. કેમ્ફર	"	૧૦
એકવાસીનામોની	ઐસ	૧

એક વખતની ઉપલી દવા પાવાની એવા ૩
ડોઝ રોજ આપવા જેથી શક્તિ આવશે.

પહેલું પ્રી. સાધારણ તાવવાળા માટે સાડું છે.

બીજું પ્રી. લાંબા મંદવાડમાં કફને કાઢવા માટે
સાડું છે ને હાર્ટને પણ મદદ કરે છે. તથા તાવ
જેમાં ન્યુમોનીઆનો ભય લાગે તે માટે સાડું છે.

ત્રીજું પ્રી. તાવ વગેરેમાંથી મુક્ત થયેલા દર-
દીને શક્તિ માટે આ પ્રી. સારો ગુણ આપી શક્તિ
આપે છે.

ન્યુમોનીયા સાથે તાવ હોય તે વખતે પ્રી.
નં. ૧. તથા નં. ૨ના ડોઝ વારાફરતી આપવા.

ઇન્ફલ્યુએન્ઝા અટકાવવાના નિયમો.

(૧) એક ચમચી મીઠું સારા ગરમ પાણીમાં
મેળવવું તેમાંથી થોડું પાણી ગળામાં ગળગળાવી તેના
કોગળા કરવા.

(૨) બાકીનું પાણી એક વાસણમાં રેડી નસકોરાં
બાળી તેમાંથી થોડું થોડું પાણી નાકમાં ગળાનાં

પાછલા ભાગ સુધી જાય ત્યાં લગી એવું. પછી વાસણમાંથી મોટું કાઢી લઈ પાણીને નરકોશમાંથી એક બાલકમાં પડવા દેવું. આ પ્રમાણે દીવસમાં ત્રણ વખત કરવું બધું મળીને દીવસમાં પાંચ છ વખત કરવું આ પ્રમાણે કરવાથી દક્ષિણ આફ્રિકામાં ઈન્કલુએન્ડના ટાઇમે માત્ર ત્રણ જ નર્સેને આ રોગની અસર થઈ હતી.

ઈન્કલુએન્ડ એક ખીજના સમાગમમાં આવવાથી એપી લીટ તથા થુંક મારફતે ફેલાય છે.

(૨) મેળાઓ, સીનેમા, નાટક, નિશાળ, જહોર ભાષણની જગ્યાઓ અતિશય લીડવાળી હોય ત્યાં જવું નહિ.

(૩) હવા અજવાળું પૂરતું આવવા માટે ખારી ખારણા બધાડા રાખવા. જેમ હવાની આવજા વિશેષ તેમ રોગની ધાર્તી થોડી, સુવાના ઓરડામાં હવા ખરાબર ન દાખલ થતી હોય તો ખુલ્લામાં પૂરતું ઓડીને સુવું વધારે ફાયદાકારક છે.

(૪) શરીરની તંદુરસ્તી નળવવા ગરમ કપડા પહેરવા ધૌણિક ખોરાક લેવો પણ હૃદયી ભારે લેવો નહિ.

(૫) સૌથી અગત્યની વાત એ છે કે આ રોગ વિષે બહુ વિચાર કરવા નહિ.

દરદીની સારવાર.

હૃદય તથા છીંક ખાતી વખતે મોં તથા નાક આગળ રૂમાલ રાખવો. રૂમાલને વારંવાર બદલ્યા કરવો અને તેને મુઠી દેવા પહેલાં પાણી અથવા શીનાઈલ જેવામાં ધોળી રોગના જંતુઓનો નાશ કરવો.

દરદીનો સ્વાસ અથવા તેનું થુંક લાગ્યું હોય તે વસ્તુઓનો પહેલાં રોગ ખીજનો નાશ કરી પછી વપરાશમાં લેવી.

દરદીની સારવાર કરનાર અથવા સમાગમમાં આવનાર ખુરખો પહેરે તો સાર દરદીને અને તેના કુવાલને અડક્યા પછી હાથ ધોઈ નાંખવા.

રોગી સારો થયા પછી તે ઓરડામાંનો સર-
સામાન કઢાવી નાંખી તડકામાં મુકાવવો. ને પછી તે
ઓરડાને શીનાઇલ વગેરે જંતુ નાશક પ્રવાહીથી ધોવ-
ડાવી નાંખવો. તખીયત સુધારા પર આવે તે દર-
મ્યાન કઠી હવામાં જવું નહિ જેથી ન્યુમોનીઆ
અથવા ખીન્ને બગાડ થતો અટકે.

પ્રખ્યાત ડૉ. જોષીઆ ઓલ્ડફીલ્ડ સર્વ
પ્રકારના માંસાહારનો ત્યાગ કરવા તથા નારંગી,
સંતરા લીંબુ તથા તેલનો છુટથી ઉપયોગ કરવાની
બલામણુ કરે છે.

ઓલીવ ઓઇલ અને વરાળ ઠારીને કરેલું
પાણી પીવું જોઈએ. રોગમાંથી મુક્ત થયા પછી
ધીમે ધીમે પાંચ દસ માઈલ ફરવાથી તંદુરસ્તી
મળે છે. અગ્નિ પ્રદિપ્ત થાય છે.

સર્વ રોગનો રામખાણુ ઉપાય.

માટીના વાસણમાં આઠ વાડકી ભરીને પાણી રેડવું

તેમાં કુંડ, મરી, તજ, સવંગ, વાવડીંગ સર્વે ચીજ
 બેઆની બાર લઈ તેને ખોખરી કરવી અને તુજસી
 અને ખીલીના પાતરાં બે બે તોલા નાંખવા; પછી
 આ પાણીને ચૂલે ઉકાળતાં જ્યારે એક વાડકી રહે
 ત્યારે ઉતારીને દહીંને પાવું, આ પ્રમાણે દીવસમાં
 ત્રણ વખત આપવું, રોગનું જોર વધારે હોય તો
 આઠને બદલે સોળ, બત્રીસ વાડકી અને છેવટે
 ત્રાસઃ વાડકી પાણીને ઉકાળી એક વાડકી પાણી
 રાખવું પાણી ઠંડુ થયા પછી પાંચાથી એક વાર
 અસાધ્યાવસ્થાને પામેલો દહીં બેઠો થઈ જવાખ
 આપે છે.

પ્રકરણ ૩૦.

જવરના સંક્ષિપ્ત લક્ષણો.

જવરની જાત	જવરના લક્ષણો ને વખત	પીવાત્રો ક્વાથ નં ૧
વાત જવર	ચોમાસુ બગાસા, શરીરમાં કળતર	૧
પિત્ત જવર	શરદ. અગન બળે, ફેર બળતરા, તરસ ઉલટી	૨
કફ જવર	વસંત. અરૂચી, ટાઢ સળેખમ, ઉધરસ	૩
વાતપિત્ત જવર	મુઝી, બ્રમ, બળતરા, સાંધામાં તોડ, બગાસા શરદી. ઉલટી, અંધારા	૪
વાતકફ જવર	બીનુ શરીર, સાંધામાં દુઃખાવો. અંગજડ, સળેખમ, ઉધરસ	૫
કફપિત્ત જવર	મોઢુ કડવું, ચીકણું ઘેન, ખાંસી, અરૂચી તરસ, ઘડીમા ટાઢ ને ઘડીમાં ગરમી	૬

લીસ્ટમાં જણાવેલી ઔષધીઓ નીચે
પ્રમાણે છે તેનો ક્વાથ કરીને પીવો.

(૧) ગળો, સુંઠ, મોથ, ધમાસો.

(૨) કરીઆતુ, કડુ, મોથ, પિત્ત પાપડો, ધમાસો

(૩) સુંઠ, અરકુસીના પાંદડાં, મોથ, ધમાસો

(૪) ગળો, પિત્ત પાપડો, મોથ, કરીઆતુ, સુંઠ

(૫) કાયકળ, રોહીસધાસ, મોથ, ધાણા, શાકડા
સીંચ, ઘોડાવજ, હરડે, ભારંગ, પિત્ત પાપડો, સુંઠ
દેવદાર, કુદાવેલી હીંગનું ચૂર્ણ, જે તોલા મધ
સાથે લેવો.

(૬) રતાંજલી, પદ્મકાષ્ઠ, ધાણા, ગળો,
લીંબડાની અંતર છાલ.

(૭) ગળો, લીંબડાની અંતર છાલ, ધાણા
પદ્મક રતાંજલી આ ચીજોનો ક્વાથ કરીને પીવાથી
સર્વ પ્રકારના તાવ જાય, તરસ, દાહ, અરુચિ
ઉઘટી વગેરે દુર ગાય.

નોંધ:-આ ઉપરાંત આગળ જણાવેલા નુકસાનો
પણ તાવ પર અકસીર છે.

મારી મુઝવણનો ખુલાસો.

જો કોઈ પણ રીતની ઉપાધી જેવી કે
ક, માનસીક, સંસારીક વગેરેમાં સપડાયા હોય
ક વખત અમને મળે કારણ કે જ્યોતીષ,
logy મુખવલ્લુ Physiognomy હસ્તરેખા
istry મસ્તકપરિક્ષા Phrenology અક્ષર
Graphology છેલ્લી શોધ મુજબ સાયન્સને
તરેતપાસી નિરાકરણ કરવામાં આવે છે. હસ્તરેખા
થી વર્ષિક્ષે ને છંદગીનો ટુંક વૃત્તાંત બનાવવામાં
વે છે. આ ઉપરાંત જન્મમાત્રી ટપકા વર્ષિક્ષે વગેરે
નાવી આપવામાં આવશે.

અમારા કામ માટે હિંદુસ્થાન, એડવોકેટ
પોફ ઈન્ડીઆ પ્રગતિમિત્ર અને પારસી,
મારખે કોનીકલના તંત્રીઓએ મુગ્ધ કંઠે
પ્રશંસા કરી છે તેજ અમારા કામની
સાબીતી માટે પુરતા છે.

અમારા કામ માટે નવસારી, ઉદવાડા, સુરત,
મુંબઈ વગેરે અન્ય સ્થળોની પ્રજાએ તેમજ ખાસ
રીતે વિદ્વાનોએ સંતોષ જાહેર કર્યા છે. તેમના
સંકેતો પ્રમાણ ૧૦૧ મોજુદ છે.

તમે અમારી બનાવટની દવાઓ ઉત્તુ
વાપરી હોય તો એકવાર વાપરી ખાતરી :

(૧) **કુચ્છશીરપ**-આ શીરપ મસ્તકરે
વિકાર કંઠરોગ, શ્વળ, ઉદરરોગ, પથરી, ત્વચ
સંધીવા, રક્તપિત, યોનીદોષ-પ્રમેહ, ઉપદ્રવ
રોગ-પ્રદર, સ્વપ્નદોષ અને હસ્તદોષથી
ખાતજી પડતું ધાતુક્ષય, હર્ણજ્વર, બદ
કબજિયાત, લોહીવિકાર વગેરે દર્દોને નાશ
સારી બુખ લગાડે છે. ને દરત અને નિ
સાદ લાવે છે. સ્મરણશક્તિને વધારે છે. દુ
સપ્ત ધાતુના વિકારોને સંશોધન કરી શર
બળવાન ને સુંદર બનાવે છે. કાંમત બાટલી એ
દ્રવ્ય બાર આના.

(૩) **બાલ પંચામૃત**-બાળકનું કંતાઇ
દૂધળા પડતું. હમેશા રોગી રહેતું હર્ણજ્વર સ
વધી કબજિયાત વગેરે રોગને દુક મુદતમાં દુર
છે તત્તુ લોહી લાવે છે અને દાંત આવતી વા
કાઇ પણ બાતની બીવકુલ ખીટ થતી નથી મજબુત
બનાવે છે દવા સ્વાદમાં મીઠી હાવાથી બાળકો
હાંસે પીએ છે. કાંમત બાટલી એકના દસ આના

બનાવનાર:--**પ્રો. આઇ. બી. મહેતા**

કો. ૨૬૧ વાડકુળીન સ્ટોરશેરી-સુર

